

KROPPEDAL

Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi

Afdeling for Arkæologi

Rapport om de arkæologiske udgravninger
nord for Litauen Allé,
TAK 1159 Stavemarken 2

Kroppedal, Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi

Kroppedals Allé 3, 2630 Taastrup

Tlf.: 43 30 30 00, Fax: 43 30 30 03, E-mail: kontakt@kroppedal.dk

www.kroppedal.dk

Oktober 2007

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	2
BAGGRUND FOR UDGRAVNINGEN	2
UDGRAVNINGENS HOVEDRESULTATER	3
LANDSKABET	7
UDGRAVNINGSMETODE	8
OLDTIDEN	9
DATALISTE	12

Illustrationer

Forside Udgravning af brandtomt. Et hus fra yngre jernalder.

Figur 1 Udgravningens beliggenhed.

Figur 2 4cm kort med markering af forundersøgelsens udstrækning.

Figur 3 Dekorerede potteskår fra grube.

Figur 4 Dekorerede potteskår fra gravanlæg.

Figur 5 Det bevarede brandlag i brandtomten.

Figur 6 Ormehovedguldring fra grav.

Figur 7 Hvæssesten fra brandtomt.

Figur 8 Illustration af en jernaldergårds "faser". Gårdens opførelse, brug og udgravning.
Tegning Charlotte Clante.

Figur 9 Arkæologen på arbejde.

Bilag 1 Oversigtskort over de udgravede felter.

Bilag 2 Tidstavle.

Bilag 3 Plan over et af de udgravede huse, en stormandsgård fra 500-tallet.

Indledning

I denne rapport præsenteres resultaterne af den arkæologiske udgravning, som blev foretaget i år 2007 nord for Litauen Allé, syd for Kragehave Mark i Høje-Taastrup Kommune (figur 1).

Udgravningen fik kaldenavnet Stave-marken. Lodsejere på arealet var Høje-Taastrup Kommune, Københavns Amt (efter årsskiftet 2006/2007 Region Hovedstaden) og DSB Ejendomme. Lodsejerne finansierede udgravningen. Budgetterne for udgravningen blev godkendt af Kulturarvsstyrelsen den 13. december 2006.

Udgravningen blev foretaget i perioden 10. april til 20. september 2007. Museet på Kroppedal har det arkæologiske ansvar i Høje-Taastrup Kommune og museets arkæologiske afdeling varetog undersøgelsen.

Bygherres kontaktperson: Per Lautrup-Nissen, Moe & Brødsgaard A/S, Tørringvej 7, 2610 Rødovre.

Originaldokumentation og oldsager opbevares på museet.

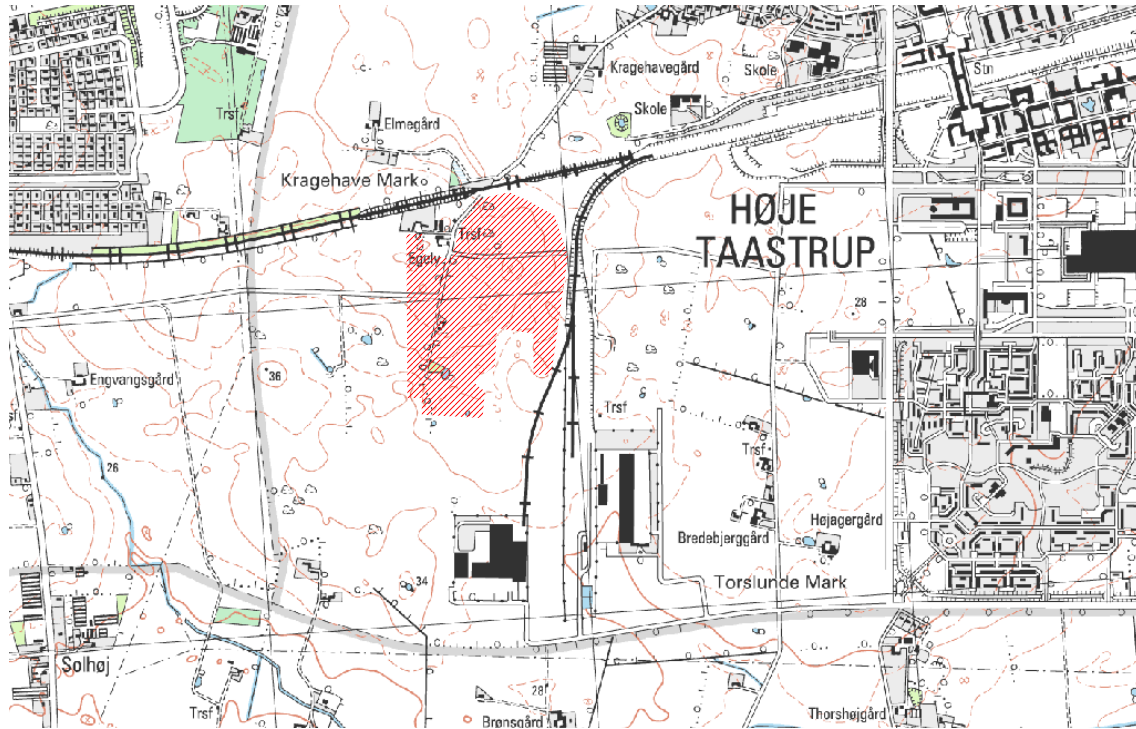
Figur 1. Udgravningens beliggenhed

Baggrund for udgravningen

I 2004 anmodede Høje-Taastrup Kommune om en arkæologisk forundersøgelse af et areal på 230.000 m² nord for Litauen Allé, forud for bygge-modning (figur 2). Arealet ligger centralt i Høje-Taastrup Vest området, der er et vigtigt arkæologisk forsknings-område for Kroppedal Museum. Hele området omkring og syd for Kragehave er udpeget til Kulturarvsareal. Det vil sige et område med særligt mange og værdifulde fortidsminder af national betydning for den danske kulturarv. Der findes bosættelsesspor fra yngre sten-alder og bronzealder, men området er især rigt på bopladser fra hele jernalder. Der er foretaget talrige arkæologiske undersøgelser i området og museet har derfor en enestående mulighed for at følge udviklingen i især jernalderens bosættelser. Desuden er området rigt på kulturhistoriske levn fra den første del af bondestenalder, der kaldes tragt-

bægerkultur. Forundersøgelsen fandt sted i dagene mellem den 15. november 2004 og den 10. februar 2005. På

baggrund af forundersøgelsens resultater blev der foretaget en egentlig udgravning af syv felter.

Figur 2. Omfanget af den arkæologiske forundersøgelse udført i 2004/2005. En "rude" svarer til 1x1 km. Copyright © Kort & Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV

Udgravningens hovedresultater

Der blev udgravet syv felter på i alt knap 13.000 m² (bilag 1). Udgravningen frembragte især spor fra to forhistoriske perioder; begyndelsen af bondestenalder mellem år 3500 og 3000 f. Kr., og yngre jernalder mellem år 375 og 775 e. Kr. (bilag 2).

De første bønder 3900-2800 f. Kr.

I begyndelsen af det fjerde årtusind f. Kr. gik menneskene gradvis bort fra et

liv som jægere og samlere og begyndte at dyrke afgrøder på markerne. I nærheden af markerne opførte de træbyggede huse. Ler til de lerklinede vægge gravede man frem på stedet. Nogle gange gravede man huller i jorden for at tænde bål. Disse huller, eller gruber som arkæologerne kalder dem, blev bagefter fyldt op med affald fra husholdningen. Noget af affaldet samlede sig i regulære lag, f.eks. i lavninger og kaldes når de genfindes for kulturlag.

Allerede i den tidlige del af bondestenalder for 5.500 år siden var området ved Litauen Allé befolket. Blandt andet afslørede udgravningen sporene efter et beboelseshus, og det er ret usædvanligt, at finde spor efter de første bønders

huse. Ofte finder arkæologerne kun en enkelt grube eller to, hvis indhold af keramik og flint fortæller om den bosættelse, der må have været. Langt sjældnere finder vi spor af beboelseshusene.

Figur 3. Dekorerede potteskår fra grube. Tragbægerkultur.

Huset på Stavemarken har været 15 meter langt og 4,5 meter bredt. De tagbærende stolper var gravet meget dybt ned i jorden, mens vægstolperne knap var gravet ned. Det fortæller os, at væggen ikke har båret taget, det har derimod de centrale stolper i midten af huset. Den centrale stolpe var f.eks. gravet 80 cm ned i undergrundsjorden.

Arkæologerne undersøgte også en række gruber og kulturlag med rester af daltidens affald. Deri fandt de hele og fragmenterede flintredskaber og dele af lerkar (potteskår) (figur 3). Det vidner om en længerevarende bosættelse i området.

Det er heller ikke første gang vi støder på spor af de første bønder i området. I begyndelsen af 1990'erne blev de store områder under DSB's godsterminal og

jernbanesporene til fragtfirmaet Samson undersøgt. Ved den lejlighed fandt man mange spor efter de første bønder. De mange udgravninger i hele Høje-Taastrup Vest området har derfor givet os et godt indblik i den tids liv på bopladserne.

Men hvor blev bønderne begravet?

Udgravningen nord for Litauen Allé afslørede to gravanlæg fra den tidlige bondestenalder, en runddysse og en langhøj. Der var ikke bevaret knogler fra de gravlagte, men fund af keramik vidner om de offerritualer, der fandt sted ved gravanlæggene (figur 4).

Udgravningerne af den tidlige bondestenalder bosættelse ved Stavemarken har dermed givet os vigtige brikker til en forståelse af de første bønders liv, der foregik i nær relation til livets andet aspekt; døden.

Figur 4. Potteskår med stregornamentik fra det ene gravanlæg. Tragtbægerkultur.

I de næste perioder af oldtiden, den sidste del af bondestenalder, hele bronzealder og i ældre jernalder var området ikke beboet. I stedet græssede dyrene der. Gårdene lå længere mod øst, hvor DSB's godsterminal nu ligger.

Jernalderbonden

I bronze- og jernalder byggede man huse med to rækker tagbærende stolper på langs af huset. Det er meget nemmere at erkende den slags såkaldt treskibede huse ved en arkæologisk udgravning end et toskibet hus fra stenalder, der måske kun er bevaret i form af tre stolpehuller på række.

I alt blev der fundet spor efter 15 langhuse og forrådshuse, samt flere hegnsforløb fra yngre jernalder. To af husene skal fremhæves. Mest bemærkelsesværdigt var fundet af en brandtomt med bevaret brandlag (figur 5). Det viste sig at være rester af et hus, der var brændt ned formentlig omkring år 400 e. Kr. Der er tale om et næsten unikt objekt da det er meget usædvanligt at finde en velbevaret brandtomt, især på Sjælland, da de næsten altid er pløjet væk. Huset har været 34 meter langt og seks meter bredt, imponerende 200 m² under samme tag. Taget har været båret af fem

sæt tagbærende stolper og i den ene gavl var der i hver hjørne placeret en ekstra kraftig hjørnestolpe. Som normalt for den tids byggeskik var stalden placeret i østenden af huset mens husets beboere holdt til i vestenden af huset. Indgangen til huset var placeret midt på den sydlige langside. Midt i husets vestlige del lå det store ildsted. Det var rektangulært, ca. 1,5 gange 1 meter. Arkæologerne har endnu til gode at finde små knogler og forkullede korn fra det brændte hus, der kan fortælle om, hvordan de forskellige områder af huset blev brugt. I løbet af vinteren skal hjembragt jord fra brandlaget floter, det vil sige undersøges for netop indhold af korn, frø og småknogler. Det er en proces, der foregår i et nært samarbejde med naturvidenskabsfolk, der kan bestemme hvilke dyr og planter, der er tale om.

Figur 5. Brandlaget i huset kunne ses som en mørk stribe på 10-20 cm.

Ved Stavemarken fandt arkæologerne også et beboelseshus af en helt særlig type som kun stormanden byggede (bilag 3). Det blev opført formentlig engang i 500-tallet kun få hundrede meter vest for det brændte hus. Nogle generationer før stormanden bosatte sig i det hus, boede og døde hans forfader altså lidt øst for stedet. Omkring huset var der gravet en meget dyb grøft, og gårdtoften har været ca. 1.000 m² stor. Inden for toften lå der endvidere et kraftigt bygget forrådshus. Uden for toften fandt arkæologerne spor af fem kraftigt byggede huse, der formentlig har været økonimibygninger som lader, opbevaringssteder, værksteder m.v. Der har været tale om en stor og rig gård.

Høje-Taastrup er et af de bedst undersøgte områder i landet og som nævnt et vigtigt arkæologisk forskningsområde for Kroppedal Museum. I gennem de seneste 15 år har museet udgravet tre rige gravpladser fra yngre romersk jernalder (200 til 400 e. Kr.) og flere end 2000 af bøndernes huse fra yngre bronzealder og jernalder (1000 f. Kr. til 750 e. Kr.). Nogle af gravene er så rige, at de må regnes for regulære fyrstegrave (figur 6). Faktisk var Københavns Vestegn i tiden mellem år 200 og 400 e.

Kr. et magtcentrum med forbindelser til de europæiske fyrstehuse.

Udgravningerne ved Stavemarken i 2007 har dermed været med til at tegne et tydeligere billede af den eller de stormandsfamilier, der i gennem generationer holdt til i Høje-Taastrup Vest.

Figur 6. Fyrstetegnet, en ormehovedring fra Brøndsagergraven, der lå én km syd for Stavemarken.

Landskabet

Høje-Taastrup Kommune ligger i det bølgede frugtbare moræneområde, der kaldes Heden i trekanten mellem Køge, Roskilde og København. De aktuelle udgravninger fandt sted på en højtliggende morænebakke, der falder jævnt mod syd og øst, hvor der forekommer fugtige lavninger. Det er erfaringsmæssigt netop i sådanne områder oldtidsbonden foretrak at bygge sin gård. På solvendte skråninger omgivet af god landbrugsjord.

Det berørte areal ligger nord for nuværende Litauen Allé, syd for jernbanen og Kragehave. Det højeste punkt på arealet er beliggende i kote 40 meter over havet DNN, laveste punkt i kote 30 meter over havet DNN. Den højeste del er i nordvest. Nærmeste større sammenhængende vådområder er Lille Vejle Å to km syd for lokaliteten, Store Vejle Å fem km øst for og Spang Å/Sengeløse Å tre til fem km nord for. Muldlagets tykkelse er gennemsnitligt 40 cm. På arealet har der været dyrket græs og korn.

Der er ingen undersøgelser, der kan vise præcis hvordan landskabet har udviklet sig i Høje-Taastrup området. I begyndelsen af bondestenalder har området formentlig henligget delvist i skov. Dette landskab ændrede karakter i slutningen af bondestenalder og gennem bronzealder. Det udviklede sig i takt med, at markerne bredte sig og husdyrene græssede, til et næsten træløst landskab med udstrakte marker og engområder. Det samme træløse landskab, der kan iagttages i dag.

Udgravningsmetode

Den indledende undersøgelse i 2004/2005 blev foretaget ved at trække såkaldte søgegrøfter henover arealet. Det vil sige, at man med gravemaskinen fjerner mulden i to meter brede baner med 15 meters afstand. På baggrund af resultaterne af denne undersøgelse, blev der efterfølgende udvalgt syv felter, som blev genstand for en egentlig udgravning. Det vil sige, at mulden blev fjernet fuldstændigt på i alt ca. 13.000 m². Muldjorden blev lagt ud til hver side af felterne og grøfterne da den blev fjernet og blev efter endt udgravning lagt tilbage på undergrundsgrunden. Muldlaget er omrodet efter århundreders pløjning og man kan ikke finde noget "jordfast" i muldlaget. Derfor har arkæologer ingen interesse i at udgrave muldlaget, istedet undersøges det med metaldetektor. Formålet med at fjerne mulden er, at få en glat ren flade af uberørt undergrunds jord. På denne flade fremstår de såkaldte fyldskifter, som viser hvor der har været nedgravninger i undergrundsgrunden. Ved nedgravning af f.eks. en pæl i jorden vil man typisk grave en del undergrunds jord op. Når hullet igen fyldes med den opgravede undergrunds jord vil den være blevet blandet med muldjord og en mørkere

plet opstår. Det kaldes et anlæg. Optræder sådanne anlæg i systemer kan de vise, hvor der har stået huse eller hegn før i tiden.

De anlæg, der blev opdaget ved udgravningen blev elektronisk indmålt med GPS og nummereret. Derefter blev de udgravet ved at fjerne halvdelen af anlægget, så der fremkom en profil af det (figur). Denne profil blev registreret ved tegninger, beskrivelser af jordens konsistens og farve og indimellem fotos. Alle fund, samt trækulsprøver og jordprøver til videre analyser blev hjemtaget til museet, hvor den videre efterbearbejdning foregår.

Figur 7. Hvæssesten fra brandtomten. Ca. 6 cm.

Udgravningen af brandtomten foregik på en mere omhyggelig måde. Brandlaget blev forsigtigt udgravet med en graveske og al jorden blev vasket (soldet) for at finde oldsager, evt. små fragmenter af brændte oldsager m.v. (figur 7).

Figur 8. En jernaldergårds faser, fra opførelse til moderne udgravning. Tegning Charlotte Clante ©.

Oldtiden

Nedenfor følger en mere generel beskrivelse af de perioder af oldtiden, der kendes fra Stavemarken.

BONDESTENALDER (3900 - 1700 f. Kr.).

Omkring 4000 år før hvor tidsregning blev man i Sydsandinavien agerbrugere. I agerbrugssamfund ernærer man sig gennem korndyrkning og husdyrhold. Det betyder, at man i større udstrækning bliver bofast inden for et nærområde, og kun lejlighedsvis gør udflugter væk f.eks. for at udnytte sæsonbetonede jagt- eller fiskeriressourcer. Agerbruget opstod i Nærorienten ca. 9000 f. Kr. og bredte sig herefter op gennem Europa. Omkring 4000 f. Kr. kan man i Danmark spore en kulturændring væk fra jæger- og

samlersamfundet. Skiftet har dog ikke været så dramatisk i første omgang. I de første 1000 år har husdyrhold og korn dyrkning formentlig blot været et supplement til husholdningen, og man har i stor udstrækning stadigvæk benyttet sig af naturlige ressourcer i form af jagt, fiskeri og indsamling. Af husdyr har man primært holdt svin, kvæg, får og geder. Tamkvæget og -svinet, som har sine rødder i henholdsvis uroksen og vildsvinet er ikke et resultat af en lokal domesticering, men er formentlig indført sydfra sammen med viden om, hvordan man kunne dyrke jorden.

TRAGTBÆGERKULTUR (3900 - 2800 f. Kr.).

I den første del af bondestenalder, der kaldes tragtbægerkulturen blev agerbruget etableret. De første små grupper

af bønder slog sig ned hvor skoven ikke var så tæt, og oprettede små marklodder ved at rydde skoven. Da jorden hurtigt blev udpint, måtte man med jævne mellemrum flytte og oprette nye marklodder. Man boede enten i relativt små hytter eller i rektangulære træbyggede huse, med én familie i hvert hus. Ud over at begrave sine døde i almindelige jordfæstegrave, byggede man store monumentale grave i form af runde eller aflange høje. I begyndelsen konstruerede man træbyggede gravkamre, senere byggede man mindre stenkamre (dysser) og til sidst store stenkamre med en lang stenbygget indgang (jættestuer). Storstensgravene kan have været tilknyttet samfundets elite og de har på meget synlig vis markeret hvor slægten og forfædrene hørte til. Der er i dag ca. 2700 dysser og jættestuer bevaret, hvilket man regner med er under 10% af det oprindelige antal. De store sten har været eftertragtet i forbindelse med senere anlægsarbejder, f. eks ved byggeriet af jernbanen i 1849. I Høje-Taastrup ligger mange af de store sten fra gravanlæggene i dag som skærver under Roskildevej og under jernbanen mellem København og Roskilde.

Samfundet var præget af en rig kult, der afspejler et liv med mange ritualer og en stærk forfædre dyrkelse. I forbindelse med storstensgravene blev der somme-tider foretaget en rituel pløjning eller afbrænding af jorden, hvor gravene blev opført, og der blev hensat lerkar med mad og drikke ved gravene. Derudover ofrede man lerkar og økser i moser og søer gennem hele bondestenalder, måske i et forsøg på at sikre sig forfædrenes gunst. Ved særlige lejligheder blev mennesker og dyr slået ihjel, og nedsænket i moserne.

ROMERSK OG GERMANSK

JERNALDER (1 e. Kr. - 775 e. Kr.).

I løbet af jernalder etableredes de første landsbyer og i løbet af vikingetiden dannedes de første byer.

Romersk jernalder (1 - 375 e. Kr.) er kendetegnet ved en stærk kontakt med det romerske imperium. Før Kristi fødsel ekspanderede Romerriget kraftigt. Ved et voldsomt slag mellem Romerne og Germanerne år 9 e. Kr. fastlagdes Romerrigets nordligste grænse til at følge Rhinen. På trods af det officielle fjendtlige forhold udviklede der sig hurtigt en livlig samhandel mellem parterne, som vi også nød godt af i Danmark, hvor stort

set alle luksusvarer er import fra Romerriget. Store magtcentre med tydelige forbindelser til Romerriget blev etableret. Af romerske varer der når Danmark kan nævnes glas, sølvservice, bronzekar, vin, kasseroller og militærudstyr. Et eksempel på det er fyrstegraven fra Brøndsager, der har ligget kun en km syd for Stavemarken (figur 6).

Samfundet blev mere klassedelt og der kan ses en større specialisering. Man kan nogle gange spore de dødes erhverv gennem gravene f. eks. smede og krigere.

Man bosatte sig i enkeltliggende gårde eller samledes til landsbyer i mindre klynger af gårde. Man begyndte for alvor at dyrke rug og havre ud over hvede, byg og emmer, som var blevet dyrket siden stenalder. Infrastrukturen forbedredes også. Med romersk forbillede anlagde man flere steder stenlagte vejforløb.

Germansk jernalder (375 - 775 e. kr.) var en tid med store omvæltninger. Ved Hunnernes indtrængen øst fra i år 375 e.

Kr. destabiliseredes Europa. De store folkevandringer begyndte, og det romerske imperium faldt fra hinanden i løbet af de følgende århundreder. De ledende klasser i Danmark, der i perioden før baserede deres rigdom på handel med Romerriget, måtte med dette kollaps nu rette deres handel mod andre markeder. I løbet af perioden dannedes der kongeriger både syd og vest for Danmark, men i Danmark er der ikke tegn på en regulær konge endnu. Der er dog tydelige tegn på regionale ledere med stor rigdom, hvilket især kan ses ud fra de rige handels- og håndværkspladser.

I denne periode ændrede bebyggelsen sig således, at husene blev betydeligt større, ligesom enkeltgårdene også udvidede deres areal inden for gårdindhegningen, toften.

Det er på baggrund af denne generelle udvikling i oldtidens samfund, at de vigtige fund fra Stavemarken skal betragtes.

Figur 9. En arkæolog på arbejde med en gravemaskine, en spade og en blyant.

Dataliste

Ansvarsmuseum: Kroppedal - Museum for Astronomi, Nyere tid, Arkæologi.

J.nr.: TAK 1159.

Kulturarvstyrelsens j.nr.: 2003-2122-0254.

Stednummer: 020207, sb. 130. Høje-Taastrup sogn, Smørum herred, Københavns amt.

Ansvarshavende og daglig leder, samt beretningsansvarlig: museumsinspektør, arkæolog Lotte Reedtz Sparrevohn.

Studenter: Susan Pallesen (souschef), Jannie Holm Larsen, Cathrine Bie Pedersen, Freerk Oldenburger, Anita Aarsleff Simonsen, Stina Brorson Winther, Casper Toftgård Nielsen, Julie Hansen, Jonas Christian Rasmussen Ryborg, Liv Lumia Hurtigkarl og BA David Stott.

Fundbearbejdning er foretaget af Lotte Reedtz Sparrevohn.

Gravemaskinen blev ført af entreprenør Hans Christensen, ejet firma.

Opmåling med GPS blev foretaget af museumstekniker Jan Poulsen.

Bearbejdning af opmålte planer er foretaget af museumstekniker Jan Poulsen.

Konserveringsarbejdet er udført af konserveringstekniker Lone Brorson Andersen.

Naturvidenskabelige undersøgelser er foretaget af cand. scient. Annine S.A. Moltsen, firmaet NOK.